

In gesprek over levensvragen

HET DIAMANT-MODEL VOOR
NEDERLANDSE MOSLIMS

Over dit boekje

Dit boekje is bedoeld om te helpen bij grote vragen aan het einde van het leven.

Eigen woorden

Dit boekje is gemaakt met de eigen woorden van Turkse en Marokkaanse ouderen en hun familie. Het is gemaakt met algemene en islamitisch geestelijk verzorgers.

We weten dat woorden alleen nooit genoeg zijn.

We hopen dat het boekje helpt bij genuanceerde en respectvolle gesprekken.

We wensen oudere migranten ruimte voor al hun verhalen en identiteiten, ook als het einde nabij is.

Het boekje is gemaakt door prof. dr. Carlo Leget, prof. dr. Saskia Teunissen en onderzoekers Marieke Potma en Marc Haufe, in samenwerking met dr. Hassan Bakir (RAZIS cultuursensitief), Drs. Mustafa Bulut (OBIZ Opleidingsbureau Interculturele Zorg) en Amal Alouani, Siraaaz Counselling & Geestelijke verzorging/Centrum voor Levensvragen Rotterdam.

Andere boekjes in deze serie

- In gesprek over levensvragen: het Diamant-model
- In gesprek over levensvragen: het Diamant-model voor mensen met beginnende dementie
- In gesprek over levensvragen: het Diamant-model voor Surinaamse Nederlanders
- In gesprek over levensvragen: het Diamant-model voor Nederlandse moslims
- In gesprek over levensvragen: het Diamant-model voor Nederlandse moslims (in het Turks)
- In gesprek over levensvragen:

het Diamant-model voor Nederlandse moslims
(in het Arabisch)

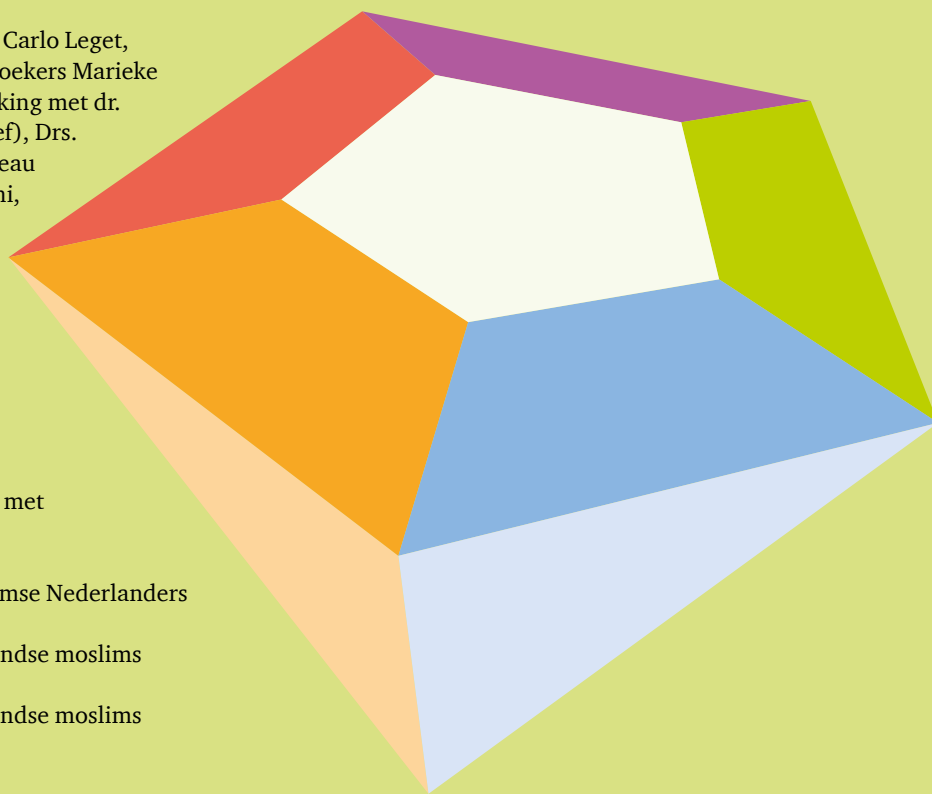
Alle boekjes zijn ook op internet te vinden: <https://palliaweb.nl>

Versie september 2022, 1e druk

Vormgeving en foto voorpagina Daan van Beek

Foto pagina 23 Clément Chéné, [Flickr.com](https://www.flickr.com/photos/clément_chéné/) CC

Copyright Universiteit voor Humanistiek

Inleiding

Het Diamant-model helpt je om over grote vragen na te denken. Je beslist zelf of je daar met de mensen die voor je zorgen over wilt praten.

De diamant heeft vijf ramen om door te kijken. Elk raam van de diamant werpt licht op een situatie die je lastig vindt. Als je bij voorbeeld niet weet of je nu wel of niet een medicijn wilt. Hoe ga je daar dan mee om? De diamant brengt orde in de chaos. De bedoeling is dat je innerlijke tevredenheid krijgt met je situatie.

De grote vragen in het kort

Wie ben ik en wat wil ik echt?

Wie je bent en wat je echt wilt ontdek je via de verbinding met jezelf. En de verbinding met je familie. En ook via je persoonlijke verbinding met Allah. Die band met Allah kleurt ook je levensverhaal. Aan het eind van je leven kun je vertrouwen op Allahs barmhartigheid. Je kunt erop vertrouwen dat hij voor je zal zorgen.

Hoe ga ik om met lijden?

Bij ernstige ziekte en lijden vraag je je misschien af of het een straf, beproeving of beloning is. Hoe ga je daarmee om?

Rituelen aan het einde van het leven zorgen voor reiniging. Ze zorgen ervoor dat je het hiernamaals kunt betreden. Welke rituelen vind jij belangrijk?

Hoe neem ik afscheid?

In Allah geloven is vasthouden aan de Onwaarneembare. Het is vasthouden aan het plan dat Allah met je heeft. Je overgeven aan de beproevingen die bij jouw leven horen. Je zorgt voor het lichaam dat hij je gegeven heeft. Je laat het lichaam los als je tijd is gekomen. Toch kan het moeilijk en verdrietig zijn de mensen van wie je houdt achter te laten.

Hoe kijk ik terug op mijn leven? Hoe kijkt Allah terug op mijn leven?

Je kijkt terug op de beproeving. Heb je het goed gedaan? En hoe ben je omgegaan met je dierbaren? Vergeven zij je? Voel je je nog ergens schuldig over?

Waar kan ik op hopen?

Geloven is vertrouwen op Allah. En weten dat je op hem kunt vertrouwen. Je weet dat je sterfelijk bent. Na de dood ga je een nieuwe fase in. Veilig in Allahs handen. Toch kan het stervensproces moeilijk voor je zijn. Je probeert dan geduld te oefenen.

Ruimte van binnen

De vijf ramen van het Diamant-model beïnvloeden de ruimte die je van binnen hebt. We zeggen in dit boekje: je innerlijke ruimte.

Je balanceert continue tussen

- Geloof – cultuur
- Acceptatie – strijd
- Onafhankelijkheid – verbondenheid
- Je eigen wil – de wil van je omgeving
- Hoop – vrees

Soms wil je je vastklampen aan het leven. Dan heb je weinig innerlijke ruimte.

Soms schaam je je over het oordeel van anderen. Dat verkleint je innerlijke ruimte ook.

Soms heb je een goede herinnering. Dat vergroot je innerlijke ruimte.

Misschien denk je wel terug aan een geur.

De geur van regen op een hete dag. Of aan je kindertijd met de geur van muskusparfum. Of misschien krijg je rust van het luisteren naar de **Soera Ya-Sin** via de koptelefoon. Of luister je graag naar **Athkār** (het gedenken van Allah). Of krijg je rust van de Koran naast je op bed. Of krijg je rust van de kralen van een **tasbih** (gebedssnoer). Of krijg je rust van het zien van je kleinkinderen.

Ruimte om jezelf te blijven

Als je innerlijke ruimte groot is, kun je makkelijker omgaan met moeilijkheden.

Soms is er rampspoed in het leven. Want de wereld is niet alleen maar mooi. Het is soms ook ontzettend moeilijk. Dan moet je keuzes maken. Als je hoop en vrees in balans kunt brengen met elkaar, dan kun je het leven nog leefbaar maken voor jezelf en voor anderen. En dan is je innerlijke ruimte ook groter.

Ook hebben we allemaal emoties. De een spreekt daar over. De ander is dat niet gewend. Dat geeft niet. Het gaat over jouw diepste geheim.

Een veilige plek

Je hebt meer innerlijke ruimte als je je veilig voelt. Dan kun je rustig voor je lichaam zorgen.

En dan kun je vijf keer per dag bidden.

Als er een gebedsruimte is kan je innerlijke ruimte daar groter worden.

Genoeg tijd

Om met innerlijke rust om te gaan met al je vragen heb je tijd nodig.

Tips

Bespreek met je arts dat je rustig wilt nadenken over wat er allemaal is gezegd.

Als het moeilijk is wordt je innerlijke ruimte kleiner. **Soera Koe** (2, 156) kan dan ook rust geven: ‘Wij komen van Allah, keren tot hem terug.’

DE DIAMANT IS VOOR IEDEREEN

VASTHOUDEN OF LOSLATEN

Hoe ga ik om met de mensen om mij heen?

HERINNEREN OF VERGETEN

Hoe kijk ik terug op mijn leven?

DOEN OF LATEN

Hoe ga ik om met wat mij overkomt?

INNERLIJKE RUIMTE

GELOVEN OF WETEN

Waar vind ik houvast?

IKZELF OF DE ANDER

Wie ben ik en wat wil ik werkelijk?

IKZELF OF DE ANDER

Wat vind ik ervan dat ik niet meer beter word?

Wat vinden mijn familie en vrienden ervan dat ik niet meer beter word?

Wie was er belangrijk voor mij?

Waar ben ik dankbaar voor?

Wil ik nog graag naar mijn moederland?

Wie kan mij helpen bij mijn wensen?

Wat geeft mij vertrouwen in mijzelf?

Kan ik mezelf zijn?

Kan ik mezelf zijn?

Als je ziek bent kan er van alles door je hoofd gaan. Hoe kun je nog **rida** (innerlijke tevredenheid) vinden? Je merkt dat de gesprekken met de dokter ook veel betekenen voor je gezin. En ook voor je ooms en tantes in je geboorteland. Dat is best verdrietig. Bij wie hoor je eigenlijk nog? En wat moet je straks zelf regelen? Wat kunnen de anderen voor je doen?

Mijn familie, ikzelf of Allah?

Sommige mensen willen vooral hun familie niet tot last zijn. Soms schamen ze zich voor hun ziekte. Wat vindt mijn familie van mijn ziekte? Wat zeggen de burens? Ze zijn gewend om in de schaduw te leven. Ze denken niet eerst aan zichzelf. Wat wil mijn gezin en mijn familie? Heb ik nog iets te zeggen over mijn lijden? Andere mensen kunnen ook aan zichzelf denken. Ze kunnen in hun onzekere toestand nog moeilijke beslissingen nemen. Dat komt o.a. door de vroege immigratie die ze in hun eentje moesten doormaken. Daar zijn ze ook trots op. Wat moet ik zelf regelen? Hoe ga ik om met het behandelteam? Weer andere mensen denken eerst aan Allah. Ze vertrouwen op zijn barmhartigheid. Wat wil Allah van mij? Hoe was mijn geloof vroeger? En hoe is dat nu?

Misschien herken je je in deze mensen.
Misschien ben je heel anders dan deze mensen.

Iedereen is anders. Bijna alle mensen denken wel na over wie ze nu eigenlijk echt zijn. En waar ze bij horen. Wat ze nog wel en niet willen.

Een voorbeeld

Een heel zieke meneer vertelde over zijn jeugd in zijn geboorteland. Hij vertelde over de geur in de keuken van zijn opa. En hoe ze samen naar de moskee gingen. Nu was hij zelf opa. Trots op zijn kleinkinderen. Het gaf hem innerlijke ruimte om zijn verhaal te vertellen. Over zichzelf, over zijn familie en over zijn geloof.

Wat kun je samen doen?

Wie je bent kun je ontdekken door te kijken naar oude foto's. Of samen te luisteren naar muziek van vroeger. Wanneer je het verhaal van je leven en je migratie vertelt, kun je samen zoeken naar innerlijke ruimte. Wanneer was je gelukkig? Wie was er belangrijk voor jou? Waar ben je dankbaar voor? Wil je nog graag naar Mekka? Wie kan je helpen bij je wensen?

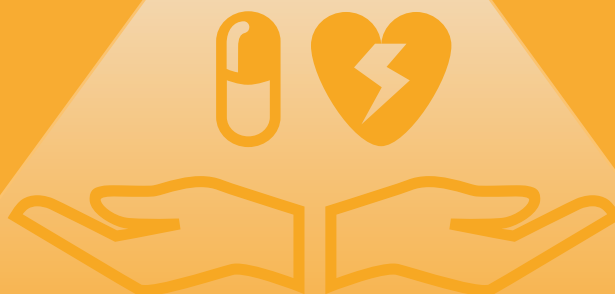
DOEN OF LATEN

Waarom ben ik ziek geworden?

Waarom word ik niet meer beter?

Wil ik weten hoe lang ik nog zal leven?

Wie wil ik bij me hebben als ik ga sterven?

Heb ik genoeg ruimte voor mijn religieuze
en culturele wensen?

Heb ik genoeg ruimte voor mijn religieuze en culturele wensen?

Als je niet meer beter wordt, ga je soms twijfelen. Neem je medicijnen tegen de pijn of niet? Mag je morfine? Of draag je de pijn? Steeds moet je weer nadenken. Of de familievertegenwoordiger vragen hierover met de dokter te praten. Je kunt ook piekeren over praktische vragen zoals de plek van je graf.

Doen of laten? Beproeving of beloning?

Sommige mensen geloven dat ze beproefd worden door Allah. Ze willen nog goede daden doen. Om een plek in **Jenna** (het paradijs) te verdienen. Pijn hoort bij hun beproeving. Ze zijn soms bang dat Allah nog niet tevreden is. Toch is het niet zijn bedoeling iemand ondraaglijk te laten lijden. Allah geeft niet meer te dragen dan je aankan. Daarom is het toegestaan medicijnen te gebruiken om de pijn te verzachten.

Andere mensen denken dat ze genoeg goede daden hebben verricht. Voor hun goede woorden en daden worden ze beloond. Het geeft ze innerlijke ruimte dat ze alles hebben gedaan waar Allah van houdt. Iedere goede daad, hoe klein ook, kan toegang tot het Paradijs geven. Het hangt af van de situatie waarin hij verricht is. Deze mensen vertrouwen op de oprechtheid van hun hart.

Weer andere mensen hopen dat een droom ze de weg wijst. Ze doen dan een speciaal gebed voor het slapen gaan. Ze hopen een evenwicht te vinden tussen het gebruik van medicijnen en hun **tawakoel** (diep vertrouwen) op Allah. Als je tot deze mensen behoort, heb je tijd en rust nodig. Als je omgeving je gaat haasten, kom je niet tot je dromen.

Een voorbeeld

Een vrouw van zestig vond het moeilijk om over haar begrafenis te denken. Toch ging ze veel praktische dingen zelf regelen. Ze kocht vast een kafan (lijkwade). Dat gaf haar rust. Haar begraafplaats wist ze nog niet. In haar geboortegrond of juist hier? Haar kinderen waren hier geboren en getogen. Ze vroeg haar kinderen. Het gaf iedereen rust dat ze dat samen konden bespreken.

Wat kun je samen doen?

Sommige keuzes worden gemaakt met **sabr** (acceptatie en geduld). Zo kom je langzaam tot een besluit. Als je samen praat over deze besluiten, kan ook sabr ontstaan bij je familie. Misschien wil je nog praten met een geestelijk verzorger of imam over het geloven in Allah, de gebeden, bedevaart of het nakomen van beloften.

VASTHOUDEN OF LOSLATEN

Welke rituelen zijn belangrijk voor mij?
Hoe kan ik met geduld omgaan met mijn ziekte?
Wat geeft mij kracht?

Heb ik genoeg ruimte om mijn ziekte
te accepteren?

Heb ik genoeg ruimte om mijn ziekte te accepteren?

Als je niet meer beter wordt vraag je je misschien af of het eerlijk is wat je overkomt. Waarom ik? Kan ik mijn kleinkind geboren zien worden? Alles waarvoor je leeft, lijkt uit je handen te vallen. Je wilt zo graag blijven zorgen voor je partner. Hoe laat je het leven los?

Vasthouden of loslaten?

Sommige mensen vinden het belangrijk om vast te houden aan hun religieuze plichten. Alleen zo kunnen ze deze **dunya** (aardse wereld) loslaten. Ze willen misschien ook nog slechte daden corrigeren. Ze willen berouw tonen voor hun zondes. Ze hopen dat hun **dua**'s (smeebedes) gehoord worden. Het geeft ze rust om de kans te hebben zonder berouw terug te keren naar Allah.

Andere mensen willen nog zo graag van betekenis zijn voor hun familie. Ze zien hun familieband als een belangrijke levenstaak. Die taak is nog niet af. Het is moeilijk om iedereen los te laten. Het roept heftige emoties op je leven zo achter te laten.

Weer andere mensen weten dat ze deze aardse wereld loslaten zonder bezit en familie. Dat blijft allemaal achter op aarde. Ze weten dat alleen hun daden meegaan. Als een soort vrienden. Ook al hebben ze angst voor de dood, toch proberen

ze vrede met de dood te sluiten. Het geeft ze rust om zo voorbereid op reis te gaan.

Een voorbeeld

Een oude meneer leek aan de buitenkant zijn ziekte te accepteren. Zijn familie gaf hem veel positiviteit. Hij gaf zich over aan de ziekte. Alsof de ziekte een heel grote golf was. Vechten hielp niet. Hij accepteerde de golf. Alleen 's nachts vond hij het moeilijk te wachten tot de golf ging liggen. Afscheid nemen viel hem dan zwaar. Het gaf zijn binnenkant rust om naar een koranrecitatie te luisteren.

Wat kun je samen doen?

Je kunt samen op zoek gaan naar innerlijke ruimte bij het loslaten. Wat geeft jou kracht? Woorden kunnen steun geven, zoals: 'Je bent van Allah en keert weer naar hem terug.' Deze zin wordt uitgesproken bij het sterven. De zin geeft kracht en werkt versterkend. Voor jou en je familie is het belangrijk dat je vlak voor het overlijden nog rustig de **Shahada** (belijdenis) uitspreekt:

اللّٰهُ رَسُوْلٌ وَمَحَمَّدٌ ، اللّٰهُ اِلٰهٌ اِلَّا لّٰهُ
lā 'ilāha 'illā-llāh(oe), wa moeḥammadoen
rasōēloe-llāh
(er) is geen Godheid (dan) alleen Allah en
Mohammed is de gezant van Allah.

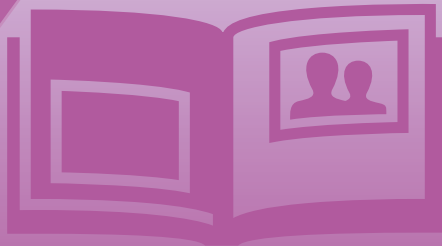
HERINNEREN OF VERGETEN

Waar denk ik met plezier aan terug?

Wat wil ik liever vergeten?

Wat vertel ik aan anderen over mijn leven?

Met wie wil ik praten over mijn geschiedenis?

Hoe kijk ik in dankbaarheid terug
naar mijn verleden?

Hoe kijk ik in dankbaarheid terug naar mijn verleden?

Als je niet meer beter wordt, kijk je terug naar je leven. Naar de mooie dingen die je hebt meegemaakt, de kinderen, je werk. En ook naar de verdrietige dingen, je leven dat zich binnen afspeelde, mensen die overleden zijn. Heb je **shukr** (dankbaarheid)? Kun je positiviteit houden? Je kijkt misschien terug naar je leven in je geboorteland. Naar het besluit dat je nam om werk te gaan zoeken in Nederland. Of misschien heb je er helemaal niet zelf voor gekozen en ben je je man achterna gereisd. Om samen jullie gezin groot te brengen. Hoe kijk je terug? Hoe wil je herinnerd worden?

Herinneren of vergeten?

Er zijn mensen die zich afvragen wat de zin van hun leven was. Sommigen zien hun leven als een test. Ze zijn in dit leven op bezoek. Ze zijn dankbaar voor de beproevingen. Anderen voelen zich als een plantje dat uit de grond is gehaald en in Nederland gepoot. Het geeft ze rust om aan belangrijke momenten terug te denken. Aan hun moeder op de binnenplaats. Aan een geur van vroeger. Of aan de warmte van de zon.

Andere mensen denken vooral: Wat heb ik goed of slecht gedaan? Gaat Allah mij vergeven? Door **salat** (gebed) en **dua's** (smeekbedes) tot Allah vragen zij om barmhartigheid. Ze weten dat

Allah de mensen niet meer belast dan hun ziel aankan. Dat geeft rust.

Weer andere mensen schamen zich. Ze waren niet zo aardig voor anderen. Maar ze kunnen hun fouten herstellen. Het is belangrijk voor ze dat ze om vergeving vragen. Verzoening met familie of kennissen is van grote betekenis. Daar krijgen ze innerlijke ruimte van.

Een voorbeeld

Een zieke meneer was dankbaar dat hij goed was geweest voor zijn gezin. Maar hij werd heel verdrietig als hij aan zijn neef in zijn geboortedorp dacht. Hij vond dat hij de neef slecht had behandeld. Zijn dochter liet hem videobellen met zijn neef. Ze liep de kamer uit om haar vader ruimte te geven voor het gesprek. De neef vergaf de vader meteen. Hij was opgelucht. Tevreden kon hij het leven nu afsluiten.

Wat kun je samen doen?

Je kunt samen mooie en pijnlijke herinneringen ophalen. Mooie herinneringen kunnen troost geven. Ook aan je familie. Pijnlijke herinneringen kunnen steeds terugkomen. Een imam of islamitisch geestelijk verzorger kan naar je luisteren en helpen. Dat verzacht.

GELOVEN OF WETEN

Heb ik mijn religieuze plichten gedaan?
Met wie kan ik praten over mijn geloof?

Hoe geeft mijn geloof steun?

Hoe geeft mijn geloof steun?

Als je niet meer beter wordt, kun je denken: Waarom ik? Je leeft tussen hoop en vrees. Je kunt steun zoeken bij Allah. Hij heeft de ziekte gemaakt. En hij heeft ook het medicijn gemaakt. Wat is je eindbestemming, in het hiernamaals. Word je gestraft of beloond?

Hoop of vrees?

Er zijn mensen die dicht bij Allah willen zijn. En die alle behandelingen willen die maar mogelijk zijn. Ze willen ook dicht bij de familie zijn. De familie kan zich heen en weer getrokken voelen tussen hoop geven en eerlijk zijn. Van het geloof mogen ze geen hoop ontnemen. Toch moeten ze vanuit het geloof ook eerlijk zijn. Ze zoeken een balans.

Sommige mensen worden eerst bang. Waarom worden ze nu ziek? Daarna gaan ze kijken wat Allah wil. Dat houdt ze meer bezig dan wat ze zelf willen. Ze zien de ziekte als een beproeving waarvoor ze beloond worden. Maar de ziekte kan ook een straf van Allah zijn. Ze vragen zich af wat ze fout gedaan hebben. Het geeft ze hoop om te weten dat Allah barmhartig is.

Weer andere mensen hebben hun hele leven geworsteld met hun geloof. Door het krijgen van de ziekte vinden ze nu rust in het geloof. Dan is de ziekte geen zorg, maar een beloning.

Een voorbeeld

Een zieke mevrouw vindt troost in haar geloof: in **al-Îmaan** (geloof in Allah). Helaas maken de zorgen om haar lieve kinderen haar steeds onrustiger. Ze zien het als hun religieuze en culturele plicht steeds bij haar te zijn. Ze proberen echt goede kinderen te zijn. Maar ze hebben ook drukke banen. Het brengt rust haar zorgen uit te spreken. Er komt ruimte voor de kinderen om zich niet schuldig te voelen. En voor de moeder om gewoon van haar kinderen te genieten. Ze accepteert nu rustiger haar **Al-Qadar** (lotsbestemming).

Wat kun je samen doen?

Je kunt samen zoeken naar de juiste balans in het geloof. Als Allah voor jou heel erg straffend is, is je innerlijke ruimte klein. Als je Allah ervaart als iemand die vergeeft kan die innerlijke ruimte wat ruimer worden. Je kijkt samen hoe anderen het hebben gedaan. Hoe zijn de profeet Mohammed of Ayoub (Job) met moeilijkheden omgegaan? Past dat bij mij? Zo probeer je innerlijke ruimte te krijgen aan de hand van een voorbeeld. Dat kan steun geven.

HOE WERKEN MET DIT BOEKJE?

Waarom dit boekje?

Het doel van dit boekje is gevoelig worden voor grote vragen. Die kunnen spelen bij islamitische Nederlanders aan het einde van hun aardse leven.

Multi inzetbaar – gebruikstips

Je kunt het boekje en bijbehorende zakkaartjes op vele manieren gebruiken:

- Voor de patiënt – om rustig te kunnen reflecteren en te praten met familie
- Voor de familie – om alvast alles wat op je af komt te ordenen
- Voor de zorgverlener – om haar/zijn gedachten te ordenen
- Voor teamoverleg
- Voor familiegesprekken

Hoe dan?

- Leg het bij een intakegesprek op tafel
- Kom er regelmatig op terug
- Geef het mee naar huis

In dit boekje is het Diamant-model allereerst toepasbaar gemaakt voor patiënten en familie met een islamitische achtergrond. Ook zorgverleners kunnen het gebruiken. Voor hen zijn kadertekstjes geplaatst. Samen praten kan een gevoel van verbondenheid en vertrouwen geven.

In de laatste levensfase is het van belang dat de zorgverlener weet wat de opvattingen zijn van de individuele patiënt. Belangstelling voor zijn of haar religieuze en culturele waarden is een eerste stap in respectvolle begeleiding. Je kunt ruimte creëren voor jezelf en voor het levensverhaal van de patiënt door regelmatig wensen te verkennen via het Diamant-model.

Hoe niet?

Het is een gespreksmodel, geen afvinklijstje. Iedere persoon is anders en uniek. Elke situatie is anders.

INFORMATIE OVER DE ISLAM

De islam heeft een eigen zingevingsmodel

Vrede, overgave en gehoorzaamheid staan centraal, en verbinding met het hogere, met Allah. **Al-Îmaan** (geloof in Allah) betekent geloven in **Ghayib** (het Onwaarneembare), heilige boeken, **Djinns** (engelen), profeten, de dag des oordeels en **Al-Qadar** (voorbeschikking). De basis van het geloof is het hart.

Bij de islamitische levensvisie horen

- Leven op aarde is een voorbereiding op het hiernamaals
- Beproevingen en **sabr** (geduld) horen bij die voorbereiding
- Het aardse leven is een doorreis, pas na de dood begint het eeuwige leven

Allah bepaalt het moment van overlijden

Een paar weken na de bevruchting wordt de ziel in het lichaam geblazen door een engel. Voor je geboorte is al bepaald welke ziektes je wanneer krijgt en of je zult genezen. Allah bepaalt ook het moment van overlijden. Je levensloop en goede of slechte dingen doen bepaal je zelf. Tijdens het sterven wordt de ziel opgehaald door aartsengel Azsa'il. Dan is het wachten op de dag des oordeels. De ziel keert terug in het lichaam. Allah scheidt de slechten van de goeden. Er is een **Djanna** (hemel) en een **Jahannam** (hel).

Religie kan een grote rol spelen

Helemaal aan het einde van het leven kan religie een grote rol spelen. Daarom vind je in dit boekje religieuze woorden uit de islam. Ook niet-gelovige mensen kunnen zich in de woorden herkennen. En kinderen of kleinkinderen kunnen de woorden ook gebruiken om met hun ouder of grootouder te praten.

We maken in dit boekje geen scherpe scheiding tussen het religieuze en het culturele. Zo laten we ieders innerlijke ruimte zo open mogelijk. Iedereen beleeft het leven en de dood anders. Ieder mens is uniek. Als je als Turkse of Marokkaanse Nederlander niet zo gelovig bent, kun je ook een van de andere boekjes uit de reeks gebruiken.

HET DIAMANT-MODEL VANUIT EEN ISLAMITISCH PERSPECTIEF

Voor persoonsgerichte spirituele zorg helpt het om veel over iemands leven te weten. Cultuur en religie kunnen een belangrijke rol spelen in iemands leven.

Cultuur kan zichtbaar zijn: denk aan kleding of eten. De meeste culturele verschillen zijn onzichtbaar en verborgen. Die verborgen cultuur heeft te maken met de binnenkant van mensen. Van buiten uit zich dat door veel of weinig bezoek, stoppen met eten of eten blijven geven. Diep van binnen zitten de grote vragen. De vragen die onrustig kunnen maken als je ziek wordt. Ze geven een soort ruis. Om tot rust te komen zoek je wat bij je past uit je geloof of cultuur.

De een gaat wandelen of muziek luisteren, de ander gaat naar de moskee. Gebeden verrichten is ook fysieke beweging. Bidden kan gelovige mensen rust geven. Iedereen voelt zelf het beste hoe er innerlijke ruimte van binnen ontstaat die rust teweegbrengt.

In de zorg werken mensen met diverse achtergronden. En in de zorg zijn families en patiënten met diverse achtergronden. Diversiteit is trouwens niet iets van anderen. Iedereen bestaat uit verschillende aspecten en dat maakt iedereen uniek en divers.

‘De kostbaarste bagage van vreemdelingen is hun anders-zijn. Als je je concentreert op wat afwijkt, op wat verschillend is, krijg je flitsen van inzicht.’

(Al Halladj, Arabisch mysticus gestorven in 922)

Mensen met een islamitische achtergrond gaan soms anders om met ziekte, de zorg voor zichzelf of het gebruik van medicijnen. Het medische verhaal sluit niet altijd aan op de eigen beleving van de ziekte. Kanker kan bij voorbeeld een taboe zijn, net als in Nederland nog niet zo lang geleden. Geloof en cultuur bepalen de (voor)oordelen over deze onderwerpen. Omdat het voor de zorg onwennig kan zijn bij sommige migrantenouderen aan te sluiten, dragen die ouderen de ziekte vaak alleen. Ook kan het onduidelijk zijn wat er in hen omgaat. Vanuit hun cultuur zijn ze misschien niet gewend ruimte te ervaren voor emoties.

De zorg kan hierop inspelen, door handvatten te geven waardoor deze ouderen binnen de Nederlandse maatschappij goed gebruik kunnen maken van de zorg. Belangrijk is hierbij om rekening te houden met de individuele situatie, behoeften, wensen, mogelijkheden en omgeving. Geloof kan van invloed zijn op hoe er gekeken wordt naar ziekte, genezing en emoties. Een gespreksbenadering waarin geloofs- en culturele invloeden worden meegenomen is er nu niet.

Collectivistische cultuur: familiesysteem

Het is van belang oog te houden voor het verschil tussen islamitische cultuur en islamitische religie. Net als mensen met een katholieke achtergrond het geloof niet altijd belijden, geldt dat ook voor mensen met een islamitische achtergrond. Elke cultuur kent invloeden die afkomstig zijn van het geloof in een bepaalde regio of samenleving. Geloof en cultuur kunnen overlappen, maar zijn echt verschillend van elkaar. Daarom kunnen we beter spreken over een collectivistische cultuur. Dan maakt het niet uit hoe gelovig iemand is.

In een collectivistische cultuur is familie heel belangrijk. Zij worden betrokken bij behandelbeslissingen. Goed luisteren naar het familieverhaal betekent dat je ook luistert naar de ruimere cultuur en de migratiegeschiedenis. Dan ontdek je ook of iemand uit Turkije of Marokko komt. Er zijn namelijk verschillen in religieuze opvattingen. Het is belangrijk om te vragen naar het land van herkomst en om na te gaan welke betekenis dat land heeft voor de patiënt. Dit kan een opstapje betekenen naar een meer vertrouwelijke relatie. En vertrouwen is de basis voor gesprekken over de binnenkant.

Vanuit religieus islamitisch oogpunt is ziekte een beproeving van Allah. Je komt zo mogelijk hoger op de ladder, dicht bij Allah. Ziekte moet met acceptatie en geduld worden benaderd. Dat geeft innerlijke ruimte vanuit het geloof.

Toch staat in een collectivistische cultuur een zieke sociaal gezien lager op de ladder. Dat geeft minder innerlijke ruimte vanuit de cultuur. Als er weinig ruimte is vanuit de cultuur brengt het geloof misschien juist wel ruimte.

Ziek zijn heeft ook cultureel en religieus gezien een ethische lading: bij voorbeeld wel of geen morfine of sondevoeding.

Een gesprek met een islamitisch geestelijk verzorger kan helpen. Die kan verder praten over de religieuze identiteit en de innerlijke verdeeldheid ('Doe ik het wel goed?') en de externe autoriteit ('Hoe ziet Allah mij?'). Als iemand bijvoorbeeld vertelt dat hij gelooft dat djinns of zwarte magie de ziekte veroorzaken, kun je uitleggen dat je hun idee respecteert, maar dat de geestelijk verzorger daar kennis van heeft.

VOOR DE ZORG

Verder van elkaar leren

Wat kan de zorg leren van patiënten en familie?

Smeekbedes zijn belangrijk voor een patiënt om te vragen of Allah barmhartig is.

Er is een balans tussen hoop en vrees.

Koranrecitatie geeft innerlijke ruimte en rust.

Woorden zijn vaak erg direct. 'Het is ernstig' zeggen past beter dan 'je bent uitbehandeld'.

Woorden als 'behandelbeperkingen', 'ongeneeslijk', 'stoppen', 'sterven' en 'dood' kunnen confronterend zijn.

Terugwinnen van vertrouwen kost tijd en energie.

Allah geeft niet meer te dragen dan de patiënt aankan.

Dankbaarheid voor het goede geeft rust.

Volhardend geduld om het slechte uit te houden geeft rust.

Positiviteit geven geeft rust.

Wat kunnen familie en patiënt van de zorg leren?

Dokters communiceren binnen de WGBO (Wet inzake de geneeskundige behandelovereenkomst).

Het is fijn als een van de kinderen het woord voert, namens de familie.

Het geeft rust in een vroeg stadium laatste

wensen, zoals begraafplaats en financiën, te bespreken.

Diep vertrouwen op Allah en pijnmedicatie kunnen samengaan. Samen met de zorg kun je zoeken naar evenwicht.

Stappen voor de zorgverlener

- Bekijk het Diamant-model aandachtig, voordat je in gesprek gaat
- Maak eerst innerlijke ruimte bij jezelf
- Reflecteer op de situatie aan de hand van de ramen van het Diamant-model

Innerlijke ruimte helpen maken betekent op het spoor komen van wat patiënten bezighoudt. Begin bij het luisteren naar de feiten.

Vraag eerst welke levensoriëntatie iemand heeft. Wat is de geloofsbeleving? Kijk dan welke culturele aspecten meespelen.

Drie dagen rouwen is bijvoorbeeld islamitisch gebruik, veertig dagen rouwen is cultureel.

Een zieke moslimpatiënt bezoeken is islamitisch, veertig mensen om het bed van een stervende is cultureel.

Tot slot bekijk je elke keer weer wat praktisch en passend is. Rustig aanschuiven en stil zijn of een gesprek beginnen?

Rond het sterfbed van mensen die oorspronkelijk

niet uit Nederland komen, is het belangrijk hun gebruiken te kennen rond sterven en dood. In steden waar veel mensen met een

migratieachtergrond wonen, werken vaak islamitisch geestelijk verzorgers in ziekenhuizen.

HOE KAN EEN ISLAMITISCHE PATIËNT NAAR DE DOOD KIJKEN?

De dood is als een spiegel die je altijd bij je hebt. Hij zet je aan tot goede daden. Het gedenken van de dood is een verplichting.

De dood is een gegeven. 'Je bent van Allah en keert weer naar hem terug.'

De dood is een overgang naar een andere fase. In het wereldse leven staat het lichaam voorop. In het dodenrijk staat de ziel voorop.

De dood is vreselijk als hij vroeg komt. Want hoe langer je leeft hoe meer goede daden je kunt doen. En hoe meer kans je hebt om berouw te tonen.

DANK

Dank aan de Turkse en Marokkaanse ouderen en hun familie.

Dank aan de Leergemeenschap van geestelijk verzorgers en hun deelname aan de scholing over een inclusief Diamant-model, bij de Universiteit voor Humanistiek.

Dank aan dr. Gudule Boland van Pharos.

Verder lezen

Uitleg over palliatieve sedatie of behandelbeperkingen? In woord en beeld begrijpelijke informatie voor mensen die niet meer beter worden:

- <https://www.pharos.nl/nieuws/nieuw-informatiekaarten-over-palliatieve-zorg/>

De korte films ‘In gesprek over leven en dood’ laten delen zien uit de laatste levensfase van een patiënt met een migratieachtergrond en zijn directe familieleden (partner, dochter, zoon):

- <https://www.pharos.nl/kennisbank/in-gesprek-over-leven-en-dood-in-marokkaans-arabisch/>
- <https://www.pharos.nl/kennisbank/in-gesprek-over-leven-en-dood-in-turks/>

Stichting Even Anders, spiritualiteit in zorg:

- <https://evenanders.nu/>

Huisarts en gezondheid voor migranten:

- <https://www.huisarts-migrant.nl/palliatieve-zorg/>

- Richtlijn ‘Interculturele dilemma’s rond het levenseinde bij moslimpatiënten’, ETZ, 2020 <https://www.etz.nl/ETZWebsite/files/f8/f8d51249-c486-4555-92b6-aaeb528e6712.pdf>
- ‘Hoe vertel ik het familie Yilmaz?’ (omgaan met interculturele dilemma’s in de zorg) <https://www.etz.nl/Specialisme/Geestelijke-verzorging/videos>

Dit boekje is tot stand gekomen met subsidie van de Nederlandse organisatie voor gezondheidsonderzoek en zorginnovatie (ZonMw). Dank voor de ondersteuning.

